

Biblioteka „ZA SVA VREMENA”

Džon Rid
DESET DANA KOJI SU
POTRESLI SVET

Naslov originala:
John Reed
TEN DAYS THAT SHOOK THE WORLD
Prevod©Ljubivoje Stefanović i Jovan Mesarović
©Izdavačka kuća Plato, 2017.

Urednik
Nataša Anđelković

DŽON RID

DESET DANA KOJI SU POTRESLI SVET

Prevod s engleskog

Ljubivoje Stefanović i Jovan Mesarović

BEOGRAD
2017

Džon Rid
DRAGOCENI SVEDOK ISTINE
O OKTOBRU

Istina o Oktobarskoj revoluciji dvostruko je ugrožena. Još onda kada je revolucija bila u samom početku, kada je obuhvatala samo Petrograd i samo deo Rusije, protiv nje je otpočela prava krstaška vojna laži i pogrda kao priprema i prethodnica docnijih oružanih intervencija. Crveni plamen Oktobra ozario je nadom milione ljudi koji su već tri godine trunuli po rovovima i gladovali po fabrikama i baš zato užasnua je, do srži u kostima, one za čiji se račun ratovalo, one koji su bili hladni za sve patnje i sva stradanja u pokolj gurnutih naroda. I oni su požurili da bodljikavom žicom svih mogućih kleveta i izmišljotina ograde žarište revolucije. Potekli su senzacionalni novinski članci o užasnim zločinima razularene mase koju crveni komesari harangiraju na najbestijalnije postupke, potresne priče o rušenju crkava i svih kulturnih spomenika, jeziva „svedočanstva očevidaca” o silovanju nesrećnih devojaka iz dobrovoljačkog „bataljona smrti”, leci i plakati, filozofski napisi i sociološke studije o užasnoj rušilačkoj stihiji boljševizma koja sažiže do temelja zgradu savremene civilizacije, izveštaj za izveštajem o ubijanju i gladi, o gladi i ubijanju.

Odlučni udarci Oktobarske revolucije protiv privatne svojine stvorili su joj milione zakletih neprijatelja među moćnima ovoga sveta, među svima onima kojima je privatna svojina davala ili bar obećavala ugodni položaj eksploatatora. I oni su neštedimice zalagali svoju moć, svoj uticaj, svoj novac, svoje veze, svoje znanje i znanje drugih koje se moglo kupiti, da bi ono što je nagoveštavalo kraj eksploatacije i pljačke prikazali kao najveću i najstrašniju pljačku, da bi ono što je značilo kraj njihove klasne vladavine prikazali kao kraj civilizacije i kraj svake slobode. Tako je stvorena i tako se i danas stvara ogromna i vrlo raznovrsna klevetnička literatura o Oktobru.

Ali istina, dragocena istina, o jednom od najznačajnijih događaja svetske istorije nije ugrožena samo s te strane niti je to ugrožavanje najopasnije. Unutrašnje kontrarevolucionarne snage koje su tokom vremena iznutra izjele i uništile sve velike tekovine Oktobra, ugrožavaju i samu istinu o jednoj od najvećih pobeda ruskog i svetskog proletarijata. Današnji zvanični prikazi Oktobarske revolucije, kraće i opširnije istorije pisane po raznim „sovjetskim” institutima i redigovane u Kremlju, nose pečat pragmatističkih težnji birokratije da za sebe i svoje ciljeve prisvoji moralni kapital revolucije. Mesto da verno otkrivaju i čuvaju istinu i tako budu nepresušni izvor inspiracija za smelu revolucionarnu inicijativu i stvaralaštvo masa, ti zvanični istorijski i umetnički prikazi oktobarskih dana sve su otvorenije sračunati na to da podupru kult ličnosti državnog poglavara, da unapred opravdaju sve postupke kojima je jedna grupa, likvidirajući svoje protivnike, krčila sebi put ka apsolutnoj vlasti, da od živog revolucionarnog iskustva stvore neprikosnoveni tabu, koji mogu tačno tumačiti samo najviši birokratski žreci.

U takvoj situaciji s istinom o Oktobru, kada se na jednoj strani besomučno laže, a na drugoj svesno i planski falsifiku-

je, prosta iskrena svedočanstva američkog reportera Džona Rida o tome šta je video, šta je saznao i doživeo u Petrogradu i Moskvi za desetak dana „koji su potresli svet”, imaju draž i vrednost ponovo nađene istine. Sigurno je da ta istina nije potpuna, da ne odražava uvek ni sasvim verno ni dovoljno duboko suštinu prikazanih događaja, da nisu svi odnosi tačno shvaćeni niti sve ličnosti i njihovi postupci po zaslugi ocenjeni. Stranac u ruskoj zemlji, u kojoj je proveo tek koju godinu, uz to zagnjuren u vrtlog vrlo složenih, naizgled haotičnih događaja, a bez mogućnosti da bude uvek iza njihovih kulisa, Džon Rid je uzeo na sebe vrlo težak zadatak kad se još u toku revolucije prihvatio pisanja svoje knjige. On je svoj zadatak sjajno izvršio. Kada se u jeku intervencionizma pojavila njegova knjiga, bio je to jedan od prvih značajnijih dokumenata koji je na Zapadu progovorio jezikom istine o Oktobarskoj revoluciji obasutoj vatrometom laži.

Dva faktora obezbedila su uspeh Ridu u njegovom teškom poduhvatu: redak reporterski talenat i iskrena revolucionarna strast. Pre nego što se prihvatio pisanja o oktobarskim događajima u Rusiji, iako još mlad, Rid je već imao za sobom prošlost prekaljenog revolucionarnog borca i jedan sadržajno bogat i nesvakidašnji životni put. Rođen 1887. u jednoj bogataškoj porodici u Portlendu u državi Oregon, Rid je u mladosti imao prilike da studira na najrenomiranijoj američkoj visokoj školi, na Harvardskom univerzitetu. U toj tvrđavi plaćenog i planski negovanog konzervativizma, Rid je našao mogućnosti da formira napredne poglede na život i društvo, i da već tu, na univerzitetu, otpočne s praktičnim radom, organizujući socijalističke kružoke među studentima. Posle izlaska s univerziteta, Džon Rid se odaje novinarskom pozivu, shvatajući svoj poziv više kao sredstvo za borbu nego kao sredstvo za izdržavanje. Godine 1911. on je dopisnik iz pobunjenog Meksika. Njegovi dopisi otkrivaju podmuku

igru i zločinačko delovanje severoameričkog kapitala koji teži da lovi u mutnom i da u susednoj zemlji obezbedi svoje pozicije i svoja eksploatatorska „prava”. Iz zabeležaka napravljenih u samom pobunjeničkom taboru rodila se knjiga „Meksiko u ustanku”, koja je Ridu donela prvu reportersku slavu. Od tada on neumorno vodi borbu za prava američkih radnika. Zbog zastupanja pobunjenih tekstilnih radnika u Peterzonu, došao je u sukob s policijom, dospao u zatvor i tu napisao „Hotel Šerifa Retklifa” – smelu i duhovitu satiru uperenu protiv policijske samovolje. Ono što je Rid napisao o nevoljama otpuštenih radnika i o bezobzirnosti policije delovalo je tako snažno i upečatljivo na javno mnjenje Amerike da su i poslodavci i policija bili prinuđeni na ustupke. Zatim je došao žestok sukob dvadesetsedmogodišnjeg radničkog tribuna Džona Kida sa jednom od najmoćnijih kapitalističkih kompanija sveta, sa čuvenim Standard Ojloom. Zbog ubistva nekoliko štrajkača na naftonosnim poljima u Bajalu, i docnije zbog svirepog zločina izvršenog u Koloradu u blizini Ledloa, gde su potplaćeni agenti Rokfelerove firme noću polili benzinom i zapalili šatore u kojima su se sklonile nesrećne porodice radnika-štrajkača, Rid je organizovao i lično poveo preko štampe jednu tako snažnu kampanju da su, i pored svih smicalica i pokušaja zataškavanja, zločinački postupci izašli sasvim jasno na videlo. Bila je to još jedna značajna pobeda: državni organi bili su prinuđeni da obrazuju specijalnu komisiju sa zadatkom da ispita i utvrdi pozadinu izvršenih zločina.

Za vreme rata koji je uskoro izbio, kao ratni dopisnik nekoliko velikih američkih listova, Rid je bio u najisturenijim rovovima i na mestima najtragičnijih zbivanja, da bi odatle svojim svedočanstvima teško optužio i Centralne sile i Antantu i sve vidljive i nevidljive organizatore pokolja i patnji naroda. Godine 1915, s poraženom srpskom vojskom

i civilnim stanovništvom koje napušta svoje domove prelazi vrljetne puteve Albanije, posejane leševima izgladnelih i smrznutih. Još iste godine on drži antimilitaristička predavanja po Americi i doživljava mnoga gonjenja, 1916. šalje izveštaje iz Rusije o divljačkim pogromima Jevreja, u koje je direktno umešala svoje prste carska policija. Zbog toga je bačen u tamnicu iz koje ga jedva spasavaju mnogobrojne intervencije. Godine 1917, kada su Sjedinjene Američke Države tek stupile u rat i kada su svi naponi vlade i vladajućih krugova bili usmereni na podizanje ratničkog duha i raspoloženja, Rid još više zaoštava svoju antiratnu propagandu i neumorno drži zborove koje policija zabranjuje i rastura, ali često ne uspeva rasturiti. S grupom svojih drugova, on je pokretač časopisa „Masses” i pisac satire „Spremi svom sinu ludačku košulju”. Časopis je zabranjen, protiv Rida i njegovih drugova podignuta je optužba. No, suđenje je zakasnilo. Pre nego što je ono otpočelo, Rid se već nalazio na brodu koji će ga odneti u Rusiju da tamo prisustvuje jednom od najkrupnijih događaja našega stoleća i pruži svedočanstva o njemu.

Uživajući kao radnički borac puno poverenje boljševika, s pasošem stranog dopisnika koji mu je otvarao i sva druga vrata, uz to smeo i neustrašiv kakav je uvek bio, Džon Rid je uspevao ono što je malo ko drugi mogao: da prisustvuje događajima u skoro svim međusobno zaraćenim taborima revolucije i kontrarevolucije, da lično oseti dramatičnu atmosferu Smoljnog, natopljenom revolucionarnom odlučnošću i sirovom snagom masa, da prisustvuje burnim sednicama Sveruskog sovjeta, na kojima je Lenjin držao svoje istorijske govore i čitao proglase ruskom i svetskom proletarijatu, a odmah zatim da posmatra usplahirene i konfuzne menjševike, esere i kadete kako na sednicama Gradske dume ili na zasedanjima Veća ruske republike neumorno optužuju boljševike i optužuju se među sobom, pokušavajući da lepom frazom,

koja im je ostala jedino oruđe, prikriju svoje izdajstvo i svoj strah. Rid je bio među junckerima u Zimskom dvorcu nekoliko časova pre boljševičkog juriša, nastupao s boljševicima protiv Kerenskog i bio u jednom trenutku s druge strane fronta u rukama njegovih trupa, uspevao da prodre u zavereničke kružoke kontrarevolucionarnog „Komiteta spasa” u već boljševičkom Petrogradu i da sa jednim od prvih vozova poseti tek oslobođenu Moskvu. Gonjen željom da vidi što više i da kaže istinu o onome što je video, mladi američki revolucionar je zaista neumorno i zaista smelo i vešto koristio sve mogućnosti svog izuzetnog položaja i prisluškiavao bilo revolucije i kontrarevolucije onde gde je ono tuklo najjače i najrazgovetnije.

Kao provereni prijatelj boljševika, posle pobede revolucije, Rid je radio u Komesarijatu inostranih poslova, a docnije i u III Internacionali, branio neumorno revoluciju od kleveta njenih poraženih protivnika i uzimao i pušku da je brani kada su eseri pokušali da dignu ustanak. No, glavnim svojim zadatkom Rid je i dalje smatrao borbu na strani radničke klase svoje daleke otadžbine. Vladajuća Amerika oglasila ga je za izdajnika i sudovi su mu sudili u odsustvu. Uprkos tome, probijajući se kroz belogardejski obruč, Rid je krajem januara 1918. krenuo natrag za Ameriku. Odmah po dolasku, javio se državnom tužiocu i tražio obnovu procesa. Prvo je bio strpan u zatvor, a zatim mu je bilo dopušteno da se brani sa slobode. Na suđenju je, i pored svih napora javnog tužioca, najzad oslobođen.

Ponovni boravak u svojoj otadžbini, u Sjedinjenim Državama, Rid je iskoristio da razvije ogromnu aktivnost u radničkim organizacijama i među radnicima. U mnogobrojnim člancima i brošurama i na bezbroj zborova širom Amerike, kojima su redovno sledili progoni i hapšenja, Rid je sa zadivljujućom energijom branio delo ruskog proletarijata i osuđi-

vao intervenciju i blokadu. U redovima Socijalističke stranke Amerike, Rid se bori za radničku stranku s revolucionarnim, komunističkim programom. Postojeća neslaganja dovela su do cepanja redova Socijalističke stranke i do formiranja dve nove partije: Komunističke partije i Komunističke radničke partije. Na čelu ove poslednje nalazio se Džon Rid. U oktobru 1919, uprkos zabrani američkih vlasti, on odlazi ponovo za Rusiju, da tamo, preko Treće Internacionale, radi na spajanju dve komunističke partije Amerike. U međuvremenu, zbog jednog članka o špijunima, sud u Čikagu osudio ga je u odsustvu na pet godina robije. Kada je, uprkos osudi i mogućnosti da ona bude povišena, krenuo, opet tajno, natrag za Ameriku, otkriven je u Finskoj i bačen u tamnicu. Štrajkom glađu naterao je posle tri meseca finske vlasti da mu dopuste povratak u Rusiju. Nekoliko meseci docnije, na povratku iz Bakua, gde je s ostalim delegatima Drugog kongresa Internacionale prisustvovao Kongresu istočnih naroda, oborila ga je teška bolest. Jednog oktobarskog dana 1920. godine, u 33. godini života umro je od tifusa Džon Rid, čovek koji je svojim perom vatreno branio istinu o velikom ruskom Oktobru. Sahranili su ga sa najvećim počastima na Crvenom trgu, pod zidinama Kremlja, tamo gde su se nalazili „bratski grobovi” proleterskih boraca izginulih u borbama za Moskvu. Samo tri godine ranije Rid je prisustvovao njihovoj sahrani i s toplim ljudskim saučešćem, nadahnuto i jezgrovito, opisao u svojim zabeleškama i docnije u svojoj knjizi kako se pocepani i izmučeni narod Moskve, lep u svome prostom i istinskom ljudskom bolu, rastajao od svoje dece, od svoje braće i sestara – izginulih junaka revolucije. Svojim životnim delom i svojom smrću Rid im se s pravom pridružio.

Dokumentarna vrednost Ridove knjige ogleda se u tome što je ona nastala iz neposrednih ličnih utisaka, iz beležaka pravljenih na samim mestima zbivanja, iz originalnih doku-

menata brižljivo i savesno prikupljenih. Od samog početka, Rid je bio svestan istorijskog značaja događaja kojima prisustvuje i zato je sa strašću revolucionara i s pedantnošću istoričara prikupljao letke, novine, brošure, proglase i sve drugo što je moglo da ima vrednost dokumentarnog materijala. Događaji i prizori s ulice, s nekog od bezbrojnih mitinga, s položaja crvenogardejaca na frontu ili iz hodnika Smoljnog posle prve dobijene bitke, ulazili su u Ridovu reportersku beležnicu ne gubeći svežinu neposrednosti, i baš zato mogu i danas da posluže za rekonstrukciju onoga čega nema ni u najboljoj istorijskoj knjizi, za rekonstrukciju specifične boje i atmosfere događaja o kojima se priča. S druge strane, za jednu sigurniju istorijsku ocenu događaja i mesta pojedinih lifinosti u njima, za odvajanje suštinskog od spoljašnjeg, i bitnog od nebitnog, potreban je jedan širi i obuhvatniji pogled koji može dati samo vremenska distanca. Ta distanca nedostajala je Ridu. I baš zato u njegovoj knjizi i ne treba tražiti neke konačne ocene i sudove, nego pre vemo uhvaćene pojedinosti i detalje koji, baš kao takvi, mogu biti dragocen putokaz i za formiranje i za ispravljanje svakog ozbiljnog i objektivnog suda.

Možda je okolnost što je Trocki u danima revolucije bio predsednik Petrogradskog sovjeta i zato stalno u prilici da javno istupa, uticala na Rida da suviše naglasi njegovu ulogu i njegov udeo u velikim i dramatičnim oktobarskim događajima. To možda. Ali zato nije slučajno što Rid sreće Kamenjeva uvek zaokupljenog brigama oko nagodbi i kompromisa s drugim partijama i frakcijama, dok je ta briga tuđa i daleka Lenjinu. Tako isto nije nimalo slučajno što se Staljin, koga danas hoće da predstave kao tvorca Oktobarske revolucije ne manje značajnog od Lenjina, pominje u Kidovoj knjizi svega dva puta i to sasvim uzgred. U svakom slučaju ostaje činjenica da su Lenjin i drugi istaknuti učesnici revolucije

ocenili Ridovu knjigu najpovoljnije, da je već 1919. izašlo njeno prvo izdanje na ruskom s predgovorom i u prevodu Krupske, a da se ona danas, u Sovjetskom Savezu, nalazi na indeksu. Poštena i prosta svedočanstva Džona Rida ne mogu se uskladiti s pragmatističkim konstrukcijama iz kratkog i dugačkog kursa „Istorije SKP(b)”.

Na knjizi Džona Rida jasno se opaža da je nastala direktno iz dnevnih zabeležaka jednog novinara. Ona je pisana neobično prosto, bez ikakvog stilskog i jezičkog kindurenja. Ona nema svoje unutrašnje kompozicije i po metodu izlaganja nije se udaljila od hronike. Ona je ponekad rastrzana, iscepkana, ponekad lakonski sažeta, a ponekad monotona i rastegnuta. I baš zato što je takva, što je lišena svega onoga što bi joj mogla dati jedna naknadna prerada publicistička ili literarna, Ridova knjiga dopušta da se neposrednije oseti ritam oktobarskih dana, i njena dinamika, njena dramatičnost to je najčešće dinamika i dramatičnost samih događaja. Kao svedočanstvo očevica o revoluciji knjiga je time samo dobila.

Pored ovoga Ridova knjiga ima i neke druge izuzetne kvalitete. Blagodareći vrlo razvijenom reporterskom talentu i jasnoj idejnoj orijentaciji, Rid je uspeo da kroz prosto beleženje događaja uhvati i istakne nekoliko vrlo bitnih i karakterističnih obeležja i crta Oktobarske revolucije. Ono što je boljševicima u pravom haosu protivrečnih događaja i sudaru s bezbroj protivnika dalo nadmoćnost i obezbedilo pobedu, to nije bila njihova snalažljivost i veština u frakcijskim i partijskim prepirkama i pogodbama, u sitnim političkim računicama od danas do sutra, već njihova veština da obezbede čvrst i trajan savez s osnovnim masama, da budu veran tumač njihovih interesa i klasnih zahteva.

Čitajući Ridovu knjigu, čovek jasno oseća kako su patetične tirade i bučne prepirke u Veću republike i u Gradskoj dumi odrezane od života i odlaze u vetar i kako daleko mimo

toga u crvotočnom telu bivšeg carstva, u rovovima gde se gladuje i gine, u selima gde se bije bitka za zemlju, u fabrikama gde se mitinguje i razmišlja, teče jedan mnogo značajniji proces koji Lenjin i boljševici shvataju dublje i pravilnije od svih ostalih.

Mnogo stranica iskrene i duboke simpatije i prijateljskog razumevanja posvetio je Rid običnim radnim ljudima Rusije, tvrdim, ćutljivim petrogradskim i moskovskim radnicima, nepismenim crvenogardejcima, onima koji su na svojim plećima nosili i izneli ogroman teret socijalističke revolucije u jednoj zaostaloj zemlji. On ih opisuje zbunjene i neodlučne dok ih zaglušuje haotična demagoška buka stotina listova, proglasa, govora i dok još nisu shvatili kuda i kako, i zatim istrajne i verne svojoj prostoj proleterskoj istini kada je jednom postala njihova. Stidljivi i neumešni u svojoj ulozi pobednika, ti prosti ljudi ne liče nimalo na razularene zverove u ljudskom obliku kakvim je želela da ih predstavi lažljiva kapitalistička propaganda. Naprotiv, oni su u početku suviše popustljivi, suviše lakoverni, oni puštaju na reč zarobljene junke iz tek osvojenog Zimskog dvorca, oni govore jezikom molbe i pogađanja sa saveznicima Kerenskog i Gradske dume, oni dopuštaju da im razni privilegovani činovnici i stručnjaci podvaljuju, otkazuju rad i bacaju stotine uvreda u lice. I tek polako, tek postepeno, zagriženost i podmuklost njihovih neprijatelja, koji ne biraju sredstva priželjkujući i pripremajući osvetničke kontrarevolucionarne pokolje, uči ih ćvrstini, nepomirljivosti i strogosti koja se graniči sa surovošću.

Iz Ridove knjige, naročito iz njenog drugog dela, izbija upečatljiva slika svih strahota i nepojmljivih teškoća s kojima se revolucija sudarila već na svojim prvim koracima. I baš u tom okviru, u tom kontrastu, još snažnije deluje zadivljujuća vitalnost i optimizam klase koja tek osvaja svoje istorijsko

mesto i onaj tek probuđeni svestrani interes i žeđ za znanjem hiljada i hiljada neškolovanih radnika koje toga trenutka interesuje sve „od situacije u Petrogradu pa do britanskog sindikalnog sistema”. Isti taj duh bodrosti, revolucionarnog optimizma i vere u progres prožima i samu Ridovu knjigu od korica do korica, pa je ona i po tome veran dokumenat Oktobra.

Našim narodima, koji danas, pod najtežim uslovima, ostaju verni svome revolucionarnom putu, draga je i dragocena istina o Oktobarskoj revoluciji. Knjiga Džona Rida sadrži nesumnjivo deo te istine. Zato je sigurno da će ona u našoj sredini biti primljena s radošću i simpatijom i da će naći mnogo blagodarnih čitalaca.¹

Najdan Pašić

¹ Predgovor Najdana Pašića preuzet je iz idanja "Kulture" iz 1952. godine.

PIŠČEV PREDGOVOR

Ova knjiga je deo sažete istorije – onako kako sam je ja video. Knjiga nema drugih namera osim da bude detaljan prikaz Novembarske revolucije, kad su boljševici na čelu radnika i vojnika, osvojili državnu vlast u Rusiji i predali je u ruke sovjeta.

Naravno, najveći deo knjige odnosi se na „crveni Petrograd”, prestonicu i srce ustanka. Ali čitalac mora shvatiti da se ono što se događalo u Petrogradu ponavljalo, u većoj ili manjoj meri, skoro istovetno širom cele Rusije u različitim vremenskim razmacima.

U ovoj knjizi, prvoj od nekoliko koje pišem, moram se ograničiti na to da po hronološkom redu zabeležim one događaje koje sam sam video i proživeo, kao i one koje su mi potvrdili očevici u koje se možemo pouzdati. U prve dve glave ukratko iznosim pozadinu i uzroke Novembarske revolucije. Svestan sam toga da su ta dva poglavlja teška za čitanje, ali ona su bitna za razumevanje onog što sledi.

Mnoga pitanja postaviće se čitaocu sama. Šta je boljševizam? Kakav su oblik vladavine uspostavili boljševici? Ako su boljševici podržavali Ustavotvornu skupštinu pre Novembarske revolucije, zašto su je posle rasturili silom oružja? Ako se buržoazija suprotstavljala Ustavotvornoj skupštini sve dotle dok opasnost od boljševizma nije postala očigledna, zašto je docnije tu Skupštinu podržavala?

Na ova i na mnoga druga pitanja ne može se ovde odgovoriti. U mojoj drugoj knjizi „Od Kornilova do Brest-Litovska” iznosim tok revolucije do mira s Nemačkom i sâm mir. U njoj objašnjavam postanak i funkcije revolucionarnih organizacija, razvijanje narodnog raspoloženja, raspuštanje Ustavotvorne skupštine, strukturu sovjetske države, kao i tok i ishod pregovora u Brest-Litovsku...

Razmatrajući uspon boljševika, treba znati da privredni život Rusije i ruska armija nisu bili dezorganizovani 7. novembra 1917. godine, nego mnogo meseci ranije, i to kao logična posledica jednog procesa koji je počeo još 1915. godine. Korumpirani reacionari koji su kontrolisali carski dvor svesno su išli za tim da upropaste Rusiju u cilju sklapanja separatnog mira s Nemačkom. Nestašica oružja na frontu, koja je izazvala veliko povlačenje u leto 1915. godine, nestašica hrane u vojsci i u velikim gradovima, dezorganizovanost fabrika i transporta 1915. godine – sve je to, kao što sad znamo, bilo jedan deo džinovske akcije sabotaže. To je u pravi čas zaustavila Martovska revolucija.

U toku prvih nekoliko meseci novog režima, uprkos pometnji koja prati jednu veliku revoluciju u kojoj je 160 miliona najuglednijih ljudi sveta iznenada došlo do slobode, stvarno su se popravile i unutrašnja situacija i borbena moć armije.

Ali „medeni mesec” je bio kratak. Sopstveničke klase želele su samo političku revoluciju koja bi vlast uzela od cara i predala je njima. One su želele da Rusija postane ustavna republika kao Francuska ili Sjedinjene Države, ili ustavna monarhija kao Engleska. S druge strane, narodne mase su želele pravu industrijsku i agrarnu demokratiju.

Viljam Ingliš Voling u svojoj knjizi „Poruka Rusije”, u kojoj se govori o revoluciji od 1905, vrlo dobro opisuje raspoloženje ruskih radnika, koji su docnije gotovo jednodušno podržavali boljševizam:

Radni narod je video da bi mogao i dalje gladovati, čak i pod jednom slobodnom vladom, ako bi ona pala u ruke drugih društvenih klasa...

Ruski radnik je revolucionaran, ali nije ni nasilan, ni dogmatičan, ni neinteligentan. On je spreman za barikade, ali on ih je proučio, i on ih je jedini od svih radnika na svetu upoznao stvarnim iskustvom. On je spreman i voljan da se do kraja bori protiv svog ugnjetača – kapitalističke klase. Ali on priznaje i postojanje drugih klasa. On jedino traži da druge klase priđu jednoj ili drugoj strani u ogorčenom sukobu koji se približava...

Radnici se svi slažu u tome da su naše (američke) političke ustanove bolje od njihovih, ali ne žele da jednog despota zamene drugim (to jest kapitalističkom klasom)...

Stotine ruskih radnika nisu bile streljane, pogubljene u Moskvi, Rigi i Odesi, hiljade njih nisu bile u svakom ruskom zatvoru i proterivane u pustinje i arktičke predele samo zato da bi se postigle sumnjive povlastice koje uživaju radnici iz Goldfildsa i Kripl-Krika...

I tako se u Rusiji, dok je u svetu besneo rat, razvijala socijalna revolucija preko političke revolucije, koja je dostigla svoj vrhunac pobedom boljševizma.

Gospodin A. J. Sek, direktor ruskog Informacionog biroa u Sjedinjenim Državama, koji se bori protiv sovjetske vlade, rekao je u svojoj knjizi „Rođenje ruske demokratije” sledeće:

Boljševici su sastavili svoju vladu sa N. Lenjinom kao predsednikom vlade i L. Trockim kao ministrom inostranih poslova. Neizbežnost njihovog dolaska na vlast bila je skoro očigledna neposredno posle Martovske revolucije. Istorija boljševika posle revolucije je istorija njihovog stalnog napredovanja...

Stranci, a naročito Amerikanci, često podvlače „neznanje” ruskih radnika. Istina je da njima nedostaje političko iskustvo naroda Zapada, ali oni su se vrlo dobro izvežbali u dobrovoljnim organizacijama. Godine 1917. bilo je više od 12 000 000 članova u ruskim potrošačkim zadrugama, a sami sovjeti su divna ilustracija njihovog organizacionog genija, štaviše, verovatno na svetu nema ni jednog naroda koji je toliko upućen u socijalističku teoriju i njenu praktičnu primenu.

Viljam Inšliš Voling ih ovako opisuje:

Ruski radni narod u većini zna da čita i piše. Mnogo godina je zemlja bila u tako poremećenim okolnostima da je on imao tu prednost da ima za vođe ne samo inteligentne pojedince iz svoje sredine nego i veliki deo isto tako revolucionarno vaspitane klase, koja je prišla radnom narodu sa svojim idejama o političkoj i socijalnoj obnovi Rusije...

Mnogi pisci izražavaju svoje neprijateljstvo prema sovjetskoj vladi tvrdeći da je poslednja faza ruske revolucije bila prosto borba „poštovanja dostojnih” elemenata protiv svirepih napada boljševizma. Ali baš te sopstveničke klase, kada su postale svesne porasta snaga narodnih revolucionarnih organizacija, učinile su sve da ih unište i da zaustave revoluciju. U tom cilju sopstveničke klase su najzad pribegle očajničkim merama. U cilju obaranja vlade Kerenskog i sovjeta, dezorganizovan je saobraćaj i izazvani su unutrašnji nemiri. Da bi slomili fabričko-zavodske komitete, zatvarali su fabrike, a gorivo i sirovine su pogrešno upućivali; da bi slomili armijske komitete na frontu, ponovo su uveli smrtnu kaznu i namerno su zatvarali oči pred vojnim porazom.

Ali sve je to značilo navraćati vodu na boljševičku vodeonicu. Boljševici su odgovarali na to propagirajući klasni rat i tražeći svu vlast za sovjete.

Između ove dve krajnosti, zajedno s drugim partijama koje su ih upola ili sasvim pomagale, nalazili su se takozvani „umereni” socijalisti, menjševici i socijalisti revolucionari – eseri, kao i nekoliko manjih partija. Sopstveničke klase su napadale i ove grupe, čija je otporna snaga bila paralisana vlastitim teorijama.

Grubo rečeno, menjševici i eseri su smatrali da Rusija nije ekonomski zrela za socijalnu revoluciju – da je moguća samo politička revolucija. Prema njihovom tumačenju, ruske mase nisu bile dovoljno kulturne da bi preuzele vlast. Svaki pokušaj te vrste doveo bi neminovno do reakcije pomoću koje bi neki bezobzirni oportunist mogao ponovo zavesti stari režim. To je dovelo do toga da su se „umereni” socijalisti plašili da koriste vlast kad su bili prisiljeni da je preuzmu.

Oni su smatrali da Rusija mora da prođe kroz iste etape političkog i ekonomskog razvoja kao i zemlje Zapadne Evrope i da, najzad, zajedno s ostalim svetom, uđe u socijalizam. Zbog toga su se oni, naravno, slagali sa sopstveničkim klasama da Rusija prvo mora da postane parlamentarna država, mada s izvesnim preimućtvima nad zapadnim demokratijama. Kao posledica toga, oni su zahtevali da sopstveničke klase sarađuju u vladi.

Odatle pa do pomaganja sopstveničkih klasa, bio je mali korak. „Umerenim” socijalistima bila je potrebna buržoazija. Ali buržoaziji nisu bili potrebni „umereni” socijalisti. Tako je došlo do toga da su socijalistički ministri bili, malo-pomalo, prisiljeni da napuste ceo svoj program, dok su sopstveničke klase postajale sve nepopustljivije.

I najzad, kad su boljševici razbili ceo ovaj šuplji kompromis, menjševici i eseri našli su se u borbi na strani sopstveničkih klasa... Skoro u svakoj zemlji današnjeg sveta može se videti ista pojava.

Umesto da budu rušilačka snaga, čini mi se da su boljševici bili jedina partija u Rusiji koja je imala konstruktivan program i snagu da ga nametne zemlji. Da nisu uspeli da dođu na vlast onda kad jesu, ne sumnjam da bi armije carske Nemačke bile u Petrogradu i Moskvi decembra meseca i da bi Rusiju ponovo zajahao jedan car.

Još uvek je u modi, posle pune godine dana postojanja sovjetske vlade, da se o boljševičkom ustanku govori kao o „avanturi”. To je i bila avantura, i to jedna od najčudesnijih u koju se čovečanstvo ikad upustilo, avantura koja je otvorila radnim masama poprište istorije i sve učinila zavisnim od njihovih ogromnih i prirodnih težnji. Već je bio stvoren aparat pomoću kojeg bi se zemlja krupnih poseda mogla podeliti seljacima. Tu su bili fabričko-zavodski komiteti i sindikati, spremni da ostvare kontrolu radnika nad industrijom. U svakom selu, gradu, srezu i pokrajini postojali su sovjeti radničkih, vojničkih i seljačkih deputata, spremni da preuzmu dužnost mesne uprave.

Bez obzira na to šta ko misli o boljševicima, ne može se poreći da je ruska revolucija jedan od velikih događaja istorije čovečanstva i da je uspon boljševika događaj od svetskog značaja. Kao što istoričari u arhivama istražuju najsitnije pojedinosti povesti Pariske komune, tako će oni želeti da znaju šta se dešavalo u Petrogradu novembra 1917. godine, duh koji je pokretao narod, kako su njihove vođe izgledale, kako su govorili i kako su delali. Imajući to u vidu, napisao sam ovu knjigu.

U ovoj borbi moje simpatije nisu bile neutralne. Ali iznoseći povest tih velikih dana, nastojao sam da događaje gledam očima savesnog reportera koji želi da zabeleži istinu.

Njujork, 1. januara, 1919.

Džon Rid

DESET DANA
KOJI SU POTRESLI SVET

Glava prva POZADINA

Krajem septembra 1917. posetio me je u Petrogradu jedan strani profesor sociologije koji je putovao po Rusiji. Od poslovnih ljudi i intelektualaca saznao je da se revolucija stišava. Profesor je o tome napisao članak, a zatim je putovao po zemlji; posećivao je industrijska mesta i seljačke opštine – gde je, na njegovo iznenađenje, izgledalo da se revolucija naglo širi. Među najamnim radnicima i svetom koji obrađuje zemlju, svuda se čuo zahtev: „Zemlja seljacima, fabrike radnicima”. Da je profesor posetio front, on bi čuo kako cela armija govori o miru...

Profesor je bio zbunjen, iako bez razloga, jer su oba zahteva bila tačna. Sopstveničke klase su postajale sve konzervativnije, a narodne mase sve radikalnije.

Među poslovnim ljudima i inteligencijom uopšte vladalo je osećanje da je revolucija otišla dovoljno daleko i da traje suviše dugo, da stvari treba da se srede. Ovo osećanje delile su glavne „umerene” socijalističke grupe: menjševici-odbranaši i eseri, koje su podržavale Privremenu vladu Kerenskog.

Zvanični organ „umerenih” socijalista pisao je 14. oktobra:

Drama revolucije ima dva čina: rušenje starog poretka i stvaranje novog. Prvi čin je trajao dovoljno dugo. Sad je

vreme da se pređe na drugi čin i da se on odigra što je moguće brže. Jedan veliki revolucionar je rekao: „Požurimo se, prijatelji, da okončamo revoluciju. Onaj ko dozvoli da ona traje suviše dugo, taj neće pobrati plodove...”

Međutim, među radničkim, vojničkim i seljačkim masama vladalo je uporno osećanje da „prvi čin” još nije odigran. Na frontu su armijski komiteti stalno dolazili u sukob s oficirima koji nikako nisu mogli da se naviknu da s vojnicima postupaju kao s ljudskim bićima; u pozadini su vlasti zatvarale agrarne komitete, koje su izabrali seljaci, zbog toga što su pokušavali da sprovode vladine uredbe o zemlji; radnici u fabrikama, pak, borili su se protiv crnih lista i lokauta. Štaviše, politički emigranti koji su se vraćali, proterivani su iz zemlje kao „nepoželjni” građani, a u ponekim slučajevima, ljudi koji su se iz inostranstva vraćali u svoja sela osuđivani su i zatvarani za revolucionarna dela počinjena 1905. godine.

Za razne manifestacije nezadovoljstva naroda „umereni” socijalisti su imali jedan odgovor: čekati na Ustavotvornu skupštinu koja treba da se sastane u decembru. Ali mase se nisu zadovoljavale time. Ustavotvorna skupština je dobra stvar; ali postoje neke određene stvari zbog kojih je izvršena ruska revolucija i zbog kojih su revolucionarni mučenici trunuli u hladnom bratskom grobu na Marsovom polju, a koje se moraju postići s Ustavotvornom skupštinom ili bez nje: mir, zemlja i radnička kontrola nad industrijom... Ustavotvorna skupština je odlagana i odlagana, i biće verovatno opet odlagana sve dok se narod dovoljno ne smiri, možda da bi se izmenili njegovi zahtevi! U svakom slučaju, prošlo je osam meseci od revolucije, a imalo je malo šta da se vidi...

U međuvremenu vojnici su počeli da rešavaju pitanje mira prosto dezertiranjem, seljaci su palili plemićke dvorce i preuzi-

mali velika imanja, radnici su sabotirali i štrajkovali... Razume se, kao što je i prirodno, fabrikanti, spahije i oficiri upotrebili su sav svoj uticaj protiv svakog demokratskog ustupka...

Politika Privremene vlade sastojala se naizmenično iz reformi bez dejstva i oštrih represivnih mera. Jedna uredba socijalističkog ministra rada naređivala je da se radnički komiteti ubuduće mogu sastajati samo posle radnog vremena. Među trupama na frontu, hapšeni su „agitatori” opozicionih političkih partija, zabranjivani su radikalni listovi, a smrtna kazna primenjivana je na revolucionarne propagandiste. Činjani su pokušaji da se razoruža Crvena garda. Kozaci su poslani da održavaju red u unutrašnjosti...

Ove mere podržavali su „umereni” socijalisti i njihove vođe u vladi, koji su smatrali za potrebno da sarađuju sa sopstveničkim klasama. Narod ih je brzo napuštao i prilazio boljševicima, koji su bili za mir, podelu zemlje i radničku kontrolu nad industrijom, kao i za vladu radničke klase. Septembra 1917. došlo je do krize. Uprkos silnom neraspoloženju cele zemlje, Kerenski i „umereni” socijalisti uspeali su da obrazuju koalicionu vladu sa sopstveničkim klasama, što je imalo za posledicu da su menjševici i eseri zauvek izgubili poverenje naroda.

U jednom članku lista „Rabočij put,” sredinom oktobra, pod naslovom „Socijalistički ministri”, iznosi se raspoloženje narodnih masa protiv „umerenih” socijalista:

Evo liste njihovih zasluga:

Cereteli: razoružao radnike uz pomoć generala Polovceva, suzbio revolucionarne vojnike i odobrio uvođenje smrtno kazne u vojsci.

Skobeljev: počeo s pokušajima da oporezuje kapitaliste sa 100% od njihovih profita, a završio – završio s pokušajima da raspusti radničke komitete u preduzećima i fabrikama.

Avksentjev: zatvorio nekoliko stotina seljaka, članova agrarnih komitela i zabranio nekoliko desetina radničkih i vojničkih listova.

Černov: potpisao „carski” manifest kojim se naređuje raspuštanje Pinskog sabora.

Savinkov: sklopio otvoren savez s generalom Kornilovom. Što taj spasitelj zemlje nije bio u mogućnosti da izda Petrograd, duguje se razlozima koji nisu zavisili od njega.

Zarudni: uz odobrenje Aleksinskog i Kerenskog zatvorio nekoliko najboljih revolucionara, vojnika i mornara.

Nikitin: radio kao najobičniji policajac protiv železničara.

Kerenski: bolje ništa ne govoriti o njemu. Lista njegovih zasluga je suviše dugačka...

Kongres delegata baltičke flote u Helsinkiju doneo je rezoluciju koja počinje ovako:

Zahtevamo da se iz Privremene vlade odmah ukloni „socijalist” i politički avanturist Kerenski, kao ličnost koja svojim bezočnim političkim ucenjivanjem u korist buržoazije sramoti i upropašćuje veliku revoluciju, a samim tim i revolucionarne mase...

Neposredni ishod svega toga bio je uspon boljševika...

Od marta 1917. godine, kad su razbešnjeni radnici i vojnici koji su napadali Tavričesku palatu prisilili kolebljivu carsku Dumu da preuzme vrhovnu vlast u Rusiji, narodne mase, radnici, vojnici i seljaci bili su ti koji su silom iznudili svaku promenu u toku revolucije. Oni su zbacili vladu Miľjukova. Njihov sovjet je objavio svetu ruske mirovne uslove: „Nikakve aneksije, nikakve kontribucije, pravo naroda na samoopredeljenje”. I ponovo, jula meseca, spontani ustanak neorganizovanog proletarijata još jednom je jurišao na Tavričesku palatu i tražio da sovjeti preuzmu rusku vladu.

Boljševici, koji su tada bili mala politička sekta, stavili su se na čelo pokreta. Kao posledica strašne propasti ustanka, javno mnjenje se okrenulo protiv njih, i njihove mase bez vođa povukle su se u Viborški kraj – petrogradski Sent-Antoan. Posle toga došlo je do surovog progona boljševika: zatvarani su na stotine, među njima Trocki, gospođa Kolontaj i Kamenjev. Lenjin i Zinovjev su se povukli u ilegalnost. Boljševički listovi bili su zabranjeni. Provokatori i reacionari su vikali da su boljševici nemački agenti, sve dok ljudi širom celog sveta nisu poverovali u to.

Ali Privremena vlada nije bila u mogućnosti da dokaže svoje optužbe; za dokumente kojima je trebalo dokazati pronemačku zaveru utvrđeno je da su falsifikati, i jedan boljševik za drugim puštani su iz zatvora bez suđenja, uz nominalnu ili nikakvu kauciju. Najzad su svega šestorica ostala u zatvoru. Nemoć i neodlučnost Privremene vlade, koja se stalno menjala, predstavljale su argument koji niko nije mogao da porekne. Boljševici su ponovo izbacili parolu tako omiljenu u masama: „Sva vlast sovjetima!”, i nisu bili ni najmanje sebični, jer su u to vreme većinu u sovjetima imali „umereni” socijalisti, njihovi ogorčeni neprijatelji.

Ali još važnije: oni su usvojili osnovne i jednostavne želje radnika, vojnika i seljaka i iz toga stvorili svoj neposredni program. I tako, dok su se menjševici-odbranaši i eseri upetljavali u kompromise s buržoazijom, boljševici su brzo osvajali ruske mase. U julu, njih su proganjali i prezirali; u septembru, oni su gotovo u celosti pridobili za svoju stvar prestoničke radnike, mornare baltičke flote i vojnike. Septembarški gradski izbori u velikim gradovima bili su vrlo značajni: menjševici i eseri dobili su samo 18% glasova, prema više od 70% u junu...

Ostaje jedna okolnost koja je zbunjivala strane posmatrače: činjenica da su se Centralni izvršni komitet sovjeta,

centralni armijski i mornarički komiteti i centralni odbori nekih sindikata – naročito poštansko-telegrafskih radnika i železničara – suprotstavljali boljševicima s najvećom žestinom. Svi ovi centralni komiteti i odbori bili su izabrani sredinom leta, ili čak ranije, kad su menjševici i eseri imali ogroman broj pristalica, a sad su odgađali ili sprečavali nove izbore. Tako, na osnovu statuta sovjeta radničkih i vojničkih deputata, Sveruski kongres sovjeta trebalo je da bude sazvan septembra, ali Centralni izvršni komitet nije hteo da ga sazove zbog toga što je do Ustavotvorne skupštine ostalo još samo dva meseca, u kom vremenu će, tako su oni nagoveštavali, sovjeti odstupiti. U međuvremenu su boljševici sigurno pobeđivali u mesnim sovjetima širom cele zemlje, u sindikalnim podružnicama i u redovima vojnika i mornara. Seljački sovjeti ostali su još uvek konzervativni, jer se u zaoostalim oblastima zemlje politička svest sporo razvijala, a eseri su u toku čitave jedne generacije bili partija koja je agitovala među seljacima... Ali čak je i među seljacima počelo da se stvara jedno revolucionarno krilo. Ono se jasno pokazalo u oktobru, kada se levo krilo esera odvojilo i stvorilo novu političku grupu – leve esere.

Istovremeno su se svugde javljali znaci da snage reakcije stiču samopouzdanje. U humorističkom pozorištu „Trocki” u Petrogradu, na primer, jedna grupa monarhista prekinula je burlesku „Carevi gresi” i pretila da će linčovati glumce zbog „uvrede cara”. Neki listovi počeli su da uzdišu za „ruskim Napoleonom”. Među buržoaskom inteligencijom bilo je uobičajeno da se sovjeti radničkih deputata – „rabočih deputatov” nazivaju „sobačih deputatov” – sovjetima psećih deputata.

15. oktobra razgovarao sam s jednim ruskim krupnim kapitalistom, Stepanom Georgevičem Ljanozovom, poznatim pod imenom „ruski Rokfeler”, koji je po političkom ubeđenju bio kadet.

„Revolucija je bolest”, rekao je on. „Ranije ili kasnije strane sile moraće ovde intervenisati – kao što bi neko intervenisao da izleči bolesno dete i da ga nauči kako da hoda. Naravno, to bi bilo više ili manje neprijatno, ali narodi moraju shvatiti opasnost od boljševizma za svoje vlastite zemlje, opasnost od tako zaraznih ideja kao što su „diktatura prolertarijata” i „svetska socijalna revolucija”... Postoji mogućnost da ova intervencija ne bude potrebna. Transport je dezorganizovan, fabrike se zatvaraju, a Nemci napreduju. Možda će glad i poraz urazumiti ruski narod...”

Gospodin Ljanozov je odlučno zastupao mišljenje da, ma šta se desilo, trgovci i fabrikanti neće moći da dozvole postojanje radničkih fabričkih komiteta niti da dozvole radnicima ma kakav udeo u upravljanju industrijom.

„Što se tiče boljševika, s njima će se raščistiti jednim od ova dva načina: vlada može da evakuiše Petrograd, zatim da objavi opsadno stanje, a vojni komandant područja može s tom gospodom da se obračuna bez zakonskih formalnosti... Ili, na primer, ako bi Ustavotvorna skupština pokazivala neke utopističke tendencije, ona može biti raspuštena silom oružja...”

Približavala se zima – strašna ruska zima. Slušao sam poslovne ljude kako o njoj govore ovako: „Zima je uvek bila najbolji prijatelj Rusije. Možda će nas sada osloboditi revolucije.” Na zamrznutom frontu, jadne armije i dalje su gladovale i ginule bez oduševljenja. Železnički saobraćaj se i dalje pogoršavao, hrane je bivalo sve manje, fabrike su se zatvarale. Očajne mase su vikale da buržoazija sabotira život naroda i izaziva poraz na frontu. Riga se predala neposredno posle reči generala Kornilova, izrečenih javno: „Možda je Riga cena koju treba platiti da bismo zemlju doveli do svesti o dužnosti?”

Za Amerikance je neshvatljivo da se klasni rat može zaoštriti do te mere. Ali ja sam lično sretao oficire na severnom

frontu koji su otvoreno izjavljivali da više vole vojnu propast nego saradnju s armijskim komitetima. Sekretar petrogradske organizacije kadetske partije rekao mi je da je slom ekonomskog života zemlje deo kampanje da se revolucija diskredituje. Jedan saveznički diplomat, čije ime sam obećao da neću objaviti, potvrdio mi je to iz vlastitog saznanja. Znam za neke rudnike uglja u blizini Harkova koje su njihovi vlasnici zapalili ili potopili; znam za tekstilne fabrike u Moskvi u kojima su inženjeri uništili mašine pre nego što su otišli; znam za službenike železnica koje su radnici uhvatili u času kad su hteli da onesposobe lokomotive...

Veliki deo sopstveničkih klasa više je voleo Nemce nego revoluciju – čak više nego Privremenu vladu – i nije se ustezao da to izjavi. U ruskoj porodici kod koje sam stanovao, tema razgovora za večerom bila je skoro uvek dolazak Nemaca, koji će doneti „zakon i red“... Proveo sam jedno veče u kući nekog moskovskog trgovca. Za vreme čaja, upitali smo jedanaest ljudi za stolom koga više vole: Vilhelma ili boljševike. Od jedanaest glasova deset je bilo za Vilhelma...

Špekulanti su iskorišćavali opštu dezorganizaciju da nagonilaju velika bogatstva i da ih troše na fantastičan luksuz ili na potplaćivanje državnih činovnika. Namirnice i gorivo je sakrivano ili tajno slano van zemije, u Švedsku. U toku prva četiri meseca revolucije, na primer, rezerve namirnica su skoro otvoreno opljačkane iz velikih građskih skladišta u Petrogradu, tako da su se dvogodišnje rezerve žita svele na količinu koja nije bila dovoljna ni da ishrani grad za mesec dana... Prema zvaničnom izveštaju poslednjeg ministra snabdevanja Privremene vlade, kafa je u Vladivostoku kupovana na veliko po 2 rublje za pola kilograma, a potrošač u Petrogradu plaćao je 13 rubalja. U magacinima velikih gradova nalazile su se ogromne količine hrane i odeće, ali su ih mogli kupovati samo bogataši.

U jednom mestu u unutrašnjosti, upoznao sam se s trgovačkom porodicom, koja se odala špekulaciji – Rusi ih zovu „maroderi“. Sva tri sina su pomoću mita uspela da se izvuku iz vojske. Jedan je špekulisao hranom. Drugi je ilegalno prodavao zlato iz rudnika na Leni nekim tajanstvenim kupcima u Finskoj. Treći je imao odlučujući uticaj u jednoj fabrici čokolade koja je snabdevala mesne zadruge – pod uslovom da zadruge njega snabdevaju svim što mu je potrebno. I tako, dok su narodne mase dobijale 125 grama crnog hleba na svoje hlebne karte, on je imao u izobilju belog hleba, šećera, čaja, bombona, kolača i butera... Kad vojnici na frontu nisu više mogli da se bore zbog hladnoće, gladi i iznurenosti – s kakvom ozlojeđenošću je ta porodica vikala „kukavice!“ i govorila kako ih je „sramota što su Rusi“... A kad su im boljševici najzad našli i zaplenili ogromne zalihe namirnica – rekli su da su to „razbojnici“.

Ispod sve te spoljašnje trulosti, mračne sile starog režima, nepromenjene od pada Nikolaja II, produžavale su i dalje svoju tajanstvenu i živu aktivnost. Agenti zloglasne Ochrane još uvek su radili za i protiv cara, za i protiv Kerenskog – prema tome ko ih je bolje plaćao... U tami, sve moguće podzemne organizacije, kao na primer crnostotinaši, žurno su nastojale da pripreme tlo za reakciju u ovom ili onom obliku.

U toj atmosferi korupcije, čudovišnih poluistina, dan za danom zvučala je jedna čista nota, sve jači klik boljševika: „Sva vlast sovjetima! Sva vlast neposrednim predstavnicima miliona i miliona običnih radnika, vojnika i seljaka. Zemlja, hleb i kraj besmislenom ratu, kraj tajnoj diplomatiji, špekulaciji i izdaji... Revolucija je u opasnosti, a s njom i stvar čitavog čovečanstva!“

Borba između proletarijata i buržoazije, između sovjeta i vlade, koja je počela u prvim danima marta, približavala se vrhuncu. Pošto se jednim skokom prebacila iz srednjeg veka

u dvadeseto stoleće, Rusija je preneraženom svetu pokazala dva sistema revolucije – političke i socijalne – u borbi na život i smrt.

Kakvu je neverovatnu životnu snagu pokazala ruska revolucija posle svih tih meseci gladi i razočaranja! Trebalo je da buržoazija bolje poznaje svoju Rusiju! „Bolest” revolucije neće dugo trajati u Rusiji...

Kad čovek baci pogled unazad, Rusija pre novembarskog ustanka izgleda kao da je iz neke druge epohe, skoro neshvatljivo konzervativna. Tako brzo smo se prilagodili novom, bržem životu, kao što je i celokupni ruski politički život počeo da skreće ulevo – dok najzad kadeti nisu bili stavljeni van zakona kao „neprijatelji naroda”, a Kerenski postao „kontrarevolucionar”, „centrumaški” socijalistički vođa; Cereteli, Dan, Liber, Goc i Avksentjev postali su više reakcionarni za svoje pristalice, a ljudi kao Viktor Čemov, pa čak i Maksim Gorki, pripadali su desnom krilu....

Sredinom decembra 1917. godine, grupa aserovskih vođa učinila je privatnu posetu ser Džordž Bjukenenu, britanskom ambasadoru, i umolila ga da ne pomene činjenicu da su bili kod njega, jer ih „smatraju suviše desnim”.

„Pomislite samo”, rekao je ser Džordž, „pre godinu dana dobio sam instrukcije od moje vlade da ne primim Milju-kova, pošto je tako opasan levičar!”

Septembar i oktobar su najružniji meseci u Rusiji, naročito u Petrogradu. S tmurnog, sivog neba, u danima koji su bivali sve kraći, kiša je lila neprekidno. Blato pod nogama je bilo duboko, klizavo i lepljivo, pa se svuda raznosilo teškim čizmama; bilo ga je više nego inače zbog potpune dezorganizacije gradske uprave. Oštri, vlažni vetrovi duvali su iz Finskog zaliva, a hladna magla obavijala je ulice. Zbog štednje i zbog straha od cepelina, noću je gorelo samo nekoliko retkih svetiljki po ulicama; u privatnim kućama i stambenim

zgradama, električno svetlo je gorelo samo od šest časova do ponoći, dok su sveće stajale 40 centi po komadu, a petroleja je bilo vrlo malo. Noć je trajala od tri po podne do deset ujutru. Broj provala i pljački se povećao. U stambenim zgradama, muškarci su stražarili preko cele noći naoružani napunjenim puškama. Tako je bilo za vreme Privremene vlade.

Hrane je svake nedelje bivalo sve manje. Dnevno sledovanje hleba palo je od 750 grama na 500 grama, zatim na 375 grama, pa na 250 grama i najzad na 125 grama. Pred kraj, jedne nedelje, uopšte nije bilo hleba. Mesečno sledovanje šećera iznosilo je jedan kilogram – ako se uopšte moglo dobiti, što je bilo retko. Tabla čokolade ili pola kilograma neukusnih bombona koštali su 7 do 10 rubalja, najmanje jedan dolar. Mleka je bilo samo za otprilike polovinu male dece u gradu; većina hotela i privatnih kuća nisu mesecima videli mleko. Za vreme sezone voća, jabuke i kruške su se prodavale po uličnim uglovima za nešto manje od rublje po komadu...

Za mleko, hleb, šećer i duvan trebalo je stajati u redu mnogo časova po hladnoj kiši. Kad sam se jednom vraćao sa sastanka koji je trajao celu noć, video sam red koji je počeo da se obrazuje pre zore, sastavljen većinom od žena, neke od njih s decom u naručju... U svom delu „Francuska revolucija”, Karlajl je rekao da se francuski narod ističe nad svim drugim narodima svojom sposobnošću da stoji u redovima, Rusija se privikla ovoj praksi počevši od vladavine Nikolaja Blagoslovenog, još od 1819. godine, a zatim je povremeno nastavljala da se privikava sve do leta 1917, kad je stajanje u redovima postalo redovna pojava. Zamislite slabo obučene ljude kako čitave dane stoje po belim petrogradskim ulicama usred ruske zime! Slušao sam u redovima za hleb ogorčene i oštre izjave nezadovoljstva, koje su s vremena na vreme izbijale iz inače vanredno dobroćudne ruske gomile.

Naravno, sva pozorišta su radila svake noći, uključujući i nedelju. Karsavina je nastupala u jednom novom baletu u Marijinskom pozorištu i cela Rusija koja voli balet, išla je da je vidi. Šaljapin je pevao. U Aleksandrinskom pozorištu ponovo su davali Tolstojevu „Smrt Ivana Groznog” u režiji Majerholda. Sećam se da sam na toj predstavi primetio jednog pitomca carskog paževskog korpusa, u paradnoj uniformi, koji je za vreme odmora stajao u stavu mirno, okrenut prema praznoj carskoj loži, s koje su bili skinuti orlovi... Pozorište „Krivoje zerkalo” davalo je raskošnu verziju Šniclerovog komada „Kolo”.

Mada su Ermitaž i druge galerije slika bile evakuisane u Moskvu, u Petrogradu je svake nedelje bilo slikarskih izložbi. Čitavi čopori ženske inteligencije slušali su predavanja o umetnosti, literaturi i filozofiji. To je bilo vanredno povoljno vreme za teozofe. A Vojska spasa, koja je prvi put u istoriji bila dozvoljena u Rusiji, prekrila je zidove pozivima na verske sastanke, koji su zabavljali i čudili ruske slušaoce...

Kao i uvek u sličnim vremenima, običan svakidašnji život grada išao je svojim tokom, obraćajući na revoluciju što je moguće manje pažnje. Pesnici su pisali stihove – ali ne o revoluciji. Realistički slikari su slikali scene iz srednjevekovne ruske istorije – o svemu, samo ne o revoluciji. Mlade dame iz unutrašnjosti dolazile su u prestonicu da uče francuski i pevanje, a veseli, mladi i lepi oficiri šetali su se po hotelskim holovima odeveni u grimizne, zlatom optočene „bašlike”, opasani divnim kavkaskim sabljama. Gospođe iz srednje birokratije išle su popodne jedna drugoj na čaj, noseći svaka svoju malu zlatnu, srebrnu ili dragim kamenjem ukrašenu kutiju za šećer, kao i pola hleba u svom mufu, i u razgovoru izražavale želju da se vrati car ili da dođu Nemci ili da se desi ma šta drugo što bi rešilo pitanje posluge... Čerka jednog od mojih prijatelja vratila se jedno popodne kući u

histeričnom napadu, jer ju je žena-konduker u tramvaju nazvala „drugaricom”!

A oko njih, velika Rusija bila je u porođajnim mukama, rađajući jedan novi svet. Posluga, prema kojoj se obično postupalo kao prema stoci i koja je bila bedno plaćena, počela je da postaje nezavisna. Pošto je par cipela koštao preko 100 rubalja, a prosečna mesečna plata iznosila oko 35 rubalja, posluga je odbila da stoji u redovima i cepa cipele. Ali ne samo to. U novoj Rusiji, svaki čovek i svaka žena mogli su da glasaju; bilo je radničkih listova koji su govorili o novim i zapanjujućim stvarima; postojali su sovjeti i postojali su sindikati. Fijakeristi su imali svoj sindikat, a imali su svoje predstavnike i u Petrogradskom sovjetu. Kelneri i hotelsko osoblje su se organizovali i odbijali napojnice. Po zidovima restorana su stavili natpise: „Ovde se ne primaju napojnice”, ili: „Zbog toga što jedan čovek zarađuje svoj hleb poslužujući oko stola, nema razloga da ga vređaju nudeći mu napojnicu!”

Na frontu su se vojnici borili protiv oficira i učili se, kroz svoje komitete, da vladaju sobom. U fabrikama su fabričko-zavodski komiteti, te jedinstvene ruske organizacije, sticali iskustvo, snagu i dolazili do saznanja o svojoj istorijskoj misiji u borbi protiv starog poretka. Cela Rusija učila je da čita i čitala je – politiku, ekonomiju, istoriju – jer je narod želeo znanja... U svakom gradu, u većini varošica, na frontu, svaka politička grupa imala je svoj list, a koji put i više listova. Hiljade organizacija rasturale su stotine hiljada letaka i bacale ih u vojsku, u sela, u fabrike, po ulicama. Tako dugo neutoljena žeđ za znanjem došla je u revoluciji do oduševljenog izraza. Samo iz Smoljnog instituta izlazile su prvih šest meseci svakog dana tone, kamioni, vozovi literature, zasićujući zemlju. Rusija je nezajažljivo upijala u sebe stvari za čitanje, kao što vreli pesak upija vodu. A to nisu bile bajke, falsifikovana istorija, razvodnjena religija ili jeftini romani koji demorališu,

nego socijalne i ekonomske teorije, filozofija, dela Tolstoja, Gogolja i Gorkog...

A zatim živa reč, pored koje je Karlajlova, „bujica francuskog govora” bila samo potok. Predavanja, debate, govori u pozorištima, cirkusima, školama, klubovima, u sedištima sovjeta, sindikata, u kasarnama... Mitinzi u rovovima na frontu, na seoskim trgovima, u fabrikama... Kako je to divan prizor kad 40 000 radnika Futilovske fabrike izađu da slušaju socijaldemokrate, esere, anarhiste – ma koga ko je ma šta imao da im kaže i ma koliko dugo govorio! Tokom mnogih meseci u Petrogradu, kao i u celoj Rusiji, svaki ugao predstavljao je javnu tribinu. U vozovima, tramvajima, svuda je dolazilo do improvizovanih diskusija i debata...

Pa onda, sveruske konferencije i kongresi koji su dovodili u vezu ljude sa dva kontinenta; kongresi sovjeta, zadruga, zemstva, nacionalnosti, sveštenika, seljaka, političkih partija; Demokratska konferencija, Moskovska konferencija, Veće ruske republike. U Petrogradu je svakodnevno zasedalo po tri ili četiri kongresa. Na svakom sastanku preglasan je svaki pokušaj da se govornicima ograniči vreme govora. Svako je imao punu slobodu da kaže ono što mu je ležalo na srcu...

Posetili smo front Dvanaeste armije, koja se upravo vratila iz Rige. Izgladneli i bosonogi vojnici болоvali su u blatu očajnih rovova. Ali čim su nas spazili, odmah su skočili, izmršavelih lica i udova poplavelih od zime koji su virili ispod poderanih uniformi, te su žudno pitali: „Da li ste nam doneli nešto za Čitanje?”

Uprkos mnogim spoljnim i vidljivim znacima promene, uprkos tome što je kip Katarine Velike, ispred Aleksandrijskog pozorišta, imao u ruci malu crvenu zastavu i što su druge crvene zastave, ponešto izbledele, visile sa svih javnih zgrada, uprkos tome što su svi carski monogrami i orlovi bili poskidani ili pokriveni, uprkos tome što je umesto svirepih

carističkih policajaca ulicama patrolirala učtiva, nenaoružana građanska milicija – ipak, bilo je bezbroj čudnih anahronizama.

Na primer, „tabelj rangov”, rang-lista koju je Petar Veliki gvozdenom rukom nametnuo Rusiji, još uvek je bila na snazi. Skoro svako lice, počev od učenika u školi, nosilo je svoju propisanu uniformu sa carskim oznakama na dugmetima i epoletama. Od pet časova popodne ulice su bile prepune pokorne stare gospode u uniformama, s torbama pod miškom, koja se vraćala kući s rada u ogromnim ministarstvima ili vladinim ustanovama nalik na kasarne, možda računajući koliko njihovih starešina treba da umre da bi oni napredovali do željenog čina načelnika ili savetnika, s izgledima na dobru penziju i, možda, na orden Sv. Ane...

Postoji priča o senatoru Sokolovu, koji je u punom jeku revolucije došao jednog dana na zasedanje Senata u civilnom odelu i nije bio pušten u zgradu, zbog toga što nije bio odeven u propisanu livreju carske službe!

Na ovoj pozadini čitave jedne nacije u vrenju i rastvaranju, odvijao se veličanstveni prizor ustanka ruskih masa...